

<https://doi.org/10.5559/di.28.3.03>

METODOLOŠKI OKVIR ANKETNIH ISTRAŽIVANJA EUROPSKE STUDIJE VRIJEDNOSTI NA PRIMJERU HRVATSKE

Josip JEŽOVITA, Ivan BALABANIĆ, Mateja PLENKOVIĆ
Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

UDK: 303.621
001.891.5-024.77

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 12. 12. 2018.

Longitudinalno istraživanje dizajnirano je za dobivanje opservacija na temu određenoga fenomena tijekom dužeg razdoblja. Primjer je longitudinalnog istraživanja, točnije studije trenda, projekt Europske studije vrijednosti (engl. *European Values Study*), koji se u devetogodišnjim razmacima provodi od 1981. godine. Hrvatska je sudjelovala u tri zadnja istraživačka vala (1999., 2008. i 2018. godine). U ovome radu provedena je analiza usporedivosti anketnih istraživanja provedenih u Hrvatskoj u sklopu navedenoga projekta, i to u odnosu na: (1) primijenjenu metodologiju uzorkovanja i (2) promjene u upotrijebljenom istraživačkom instrumentu (anketnom upitniku). Analiza je pokazala (1) sve složeniju diferenciranost metodologije uzorkovanja; (2) visoku razinu povezanosti rezultata u tri istraživačka vala, što upućuje na mogućnost uspoređivanja trendova u rezultatima, te (3) nisku razinu povezanosti između trendova u rezultatima i promjena u istraživačkim instrumentima. Na temelju navedenog može se zaključiti kako EVS u Hrvatskoj i dalje ima karakteristike studije trenda, neovisno o promjenama u istraživačkom instrumentu.

Ključne riječi: longitudinalno istraživanje, komparabilnost rezultata, Europska studija vrijednosti

Josip Ježovita, Hrvatsko katoličko sveučilište,
Odjel za sociologiju, Ilica 242, 10 000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: josip.jezovita@unicath.hr

Općenito o longitudinalnim istraživanjima

U longitudinalnom tipu istraživanja podaci o nekoj temi prikupljaju se na više vremenskih točaka, a sve zato kako bi se te podatke međusobno uspoređivalo promatrajući promjene i povezanost u njihovim vrijednostima kroz vrijeme (Menard, 2007, str. 4). Razlikuju se tri tipa longitudinalnih nacrta istraživanja (Babbie, 2013, str. 106-110). Prvi su tip studije trenda (engl. *trend studies*), u kojima se promatraju promjene unutar (iste) populacije tijekom vremena. Drugi su tip studije kohorte (engl. *cohort studies*), u kojima se promatraju promjene unutar specifične subpopulacije ili kohorte tijekom vremena. Zadnji, treći, tip čine panel studije (engl. *panel studies*), u kojima se promatraju promjene tijekom vremena na istom uzorku sudionika ili panelu. *European Values Study*, studija kojom se bavi ovaj rad, započela je 1981. godine i prema obliku smatra se studijom trenda.

U pogledu longitudinalnih studija mnogi se istraživači bave problemom kvalitete upotrijebljene metodologije i statističkih postupaka u takvim istraživanjima kako bi uspoređivanje podataka iz više vremenskih točaka bilo opravdano (Elliott i Hawthorne, 2005, str. 575-576; Lebo i Weber, 2015, str. 242-243; Lockwood, McCaffrey, Setodji i Elliott, 2011, str. 584), a jedno od važnih metodoloških pitanja jest i pitanje evaluacije upotrijebljenih mjernih instrumenata i dijelova tih instrumenata iz takvih istraživanja (Ployhart i Vandenberg, 2009, str. 102-103) ili pitanje dobivanja kvalitetnog uzorka u takvim istraživanjima (Ručević, 2008, str. 426-436).

U vezi s mjernim instrumentima, nekoliko je načina da se s pomoću tih instrumenata odrede njihova metrijska svojstva i kvaliteta prikupljenih podataka. Prema VanderStoep i Johnson (2008, str. 59-64), prvi je način promatranje valjanosti mjerenja (engl. *validity*) koje upućuje na točnost mjerenja u tom smislu mjeri li se doista konstrukt za koji se pretpostavlja i tvrdi da se u istraživanju mjeri. Drugi je način provjera pouzdanosti mjerenja ili konzistentnosti instrumenta (engl. *reliability*), pri čemu je riječ o dosegu instrumenta da kroz vremenske točke omogući dobivanje istih rezultata.

Za potrebe ovoga rada konzistentnost mjernog instrumenta važan je indikator, jer se glavni rezultati koji se dobivaju studijama trenda mogu svesti pod naziv *neto efekt promjena* u promatranim česticama, što predstavlja razlike u vrijednostima čestica između dvije vremenske točke. Zbog toga je važno da se u svakom novom trenutku istraži jesu li rezultati istraživanja ostali usporedivi, pogotovo ako je došlo do promjena u upotrijebljenim instrumentima (Ruspini, 2002, str. 4-24).

Konzistentnost mjernog instrumenta u longitudinalnim istraživanjima

U *European Values Study* glavni je mjerni instrument anketni upitnik. Anketna metoda kao osnovni izvor podataka rabi iskaze o mišljenjima, uvjerenjima, stavovima i ponašanju ispitanika, a prikuplja ih standardiziranim nizom pitanja (Milas, 2005, str. 395). Zbog te standardiziranosti, anketa se smatra primjerenom za proučavanje društvenih pojava kroz više vremenskih točaka, ali se polazi od pretpostavke da u ponovljenim istraživanjima na usporedivim uzorcima anketa mora ostati ista ili mora postojati njezina slična paralelna forma (Milas, 2005, 383). Konkretno za studije trenda, tj. kros-sekcijske studije s ponovljenim mjerenjima (engl. *repeated cross-sectional study*), važno je osigurati stabilnost mjernog instrumenta kako bi rezultati ostali usporedivi (Taris, 2000, str. 5-6) i kako bi se, između ostalog, trendovi o istraživanim pojavama mogli analizirati i uspoređivati na temelju dobivenih rezultata (Lynn, 2009, str. 4-5).

Opisane pretpostavke o mjernom instrumentu glavno su pitanje i čine okosnicu ovog rada: promatranje konzistentnosti anketnog upitnika koji se rabio u istraživanju *European Values Study* kroz tri istraživačka vala. Naime, glavni se problem kod promjena mjernih instrumenata u pojedinim vremenskim trenucima sastoji u tome što te promjene mogu pridonijeti pogrešnom zaključivanju o trendovima u rezultatima i u uspoređivanju tih trendova (Dillman, 2009, 127-128). Dalje, po Dillmanovu mišljenju, kako bi se svaka promjena između valova mogla precizno izmjeriti, sudionicima treba postavljati ista pitanja u svim vremenskim točkama.

Promatranje promjena u mjernom instrumentu (anketnom upitniku)

Do sada je navedeno kako bi u longitudinalnim istraživanjima mjerni instrument trebao ostati isti da se omogući usporedivost rezultata u više vremenskih točaka. U ovom radu autori su odabrali četiri indikatora za ispitivanje konzistentnosti mjernog instrumenta, tj. anketnog upitnika upotrijebljenog u projektu EVS-a.

Prvi su indikator promjene u broju pitanja i varijabli u upitnicima. Njega je važno promatrati jer se polazi od pretpostavke da promjene u broju pitanja u upitniku čine taj upitnik neusporedivim u odnosu na njegove prijašnje verzije, s obzirom na to da dužina anketnog upitnika može utjecati na ponašanje ispitanika. Naime, kod dužih upitnika raste stopa njihova odbijanja sudjelovanja u istraživanju ili dolazi do pada razine zainteresiranosti za odgovaranje na pitanja (Lavrakas, 2008, str. 657-660). Također, po Lavrakasovu mišljenju, način anke-

tiranja *licem-u-lice* nije oslobođen tih problema, a istraživanje EVS-a provedeno je upravo tim načinom anketiranja, i zato je važno promatrati jesu li upotrijebljeni mjerni instrumenti ostali usporedivi kroz tri vala u odnosu na opisanu vremensku dimenziju i u odnosu na moguće probleme odbijanja ili nezainteresiranosti ispitanika za odgovaranje na pitanja.

Drugi su indikator promjene u zastupljenosti i razmještaju pitanja i varijabli u upitnicima kako bi se dobila slika o razmještaju povezanih tematskih blokova u tim upitnicima. Općenito govoreći, za poredak čestica u anketnim upitnicima nema u literaturi eksplicitnih pravila, ali postoje određene smjernice. Prema Oppenheimu (1992, str. 101), pri konstrukciji instrumenta za prikupljanje podataka potrebno je problematizirati pitanje konstrukcije pojedinih modula (tematskih cjelina) unutar upitnika i redosljeda tih modula. Konkretnije, na početku instrumenta trebala bi se postavljati pitanja koja su tematski općenitija i ispitanicima zanimljivija, a pred kraj sociodemografski orijentirane tematske cjeline pitanja (Converse i Presser, 1986, str. 58-62). Naime, kako bi se ispitanike zainteresiralo za ispunjavanje upitnika, tj. za teme istraživanja, potrebna je dobra konstrukcija upitnika (Lavrakas, 2008, str. 657-660). U ovom radu polazi se od pretpostavke da su moguće promjene u zastupljenosti i redosljedu tematskih cjelina u mjernim instrumentima u tri istraživačka vala EVS-a mogle utjecati na razinu zainteresiranosti ispitanika te spremnost na odgovaranje, a to je moglo utjecati na smanjenje usporedivosti rezultata.

Kod prvog i drugog indikatora koji će se ispitivati opisano je da je nezainteresiranost ispitanika za sudjelovanje u anketi jedan od velikih problema koji se mogu javiti zbog dužine upitnika ili neodgovarajuće raspodjele tematskih cjelina u upitniku. Ispitanici, naime, u takvu stanju mogu davati odgovore na pitanja i teme o kojima nisu adekvatno razmislili, tj. mogu ići linijom manjeg otpora pri odgovaranju. Lavrakas (2008, str. 208-209) navodi da kod takva zamora ispitanika može doći do dobivanja podataka narušene kvalitete, a jedna vrsta podataka, tj. odgovora čija zastupljenost može biti veća nego u normalnim okolnostima, jest odgovor *ne znam*. Zbog svega navedenoga ta vrsta odgovora detaljnije će se obraditi u nastavku rada pri promatranju koliko su rezultati triju istraživačkih valova EVS-a ostali usporedivi.

Treći indikator povezan je s drugim i govori o promjenama u položajima pitanja i varijabli u anketnim upitnicima. Taj indikator važno je promatrati jer navedene promjene u mjernim instrumentima mogu utjecati na (1) stvaranje novoga konteksta u kojem su pitanja postavljena i (2) povećanje ili smanjenje važnosti pitanja, ovisno o tome u kojem se dijelu upitnika postave (Lavrakas, 2008, str. 663-664). Lavrakas smatra da je važno baviti se pitanjem posljedica javljanja opisanog

efekta, i to osobito u studijama trenda, u kojima može biti dodatno izražen, jer to može smanjiti mogućnost usporedivosti rezultata.

Četvrti i zadnji indikator jesu promjene u sadržaju usporedivih pitanja i varijabli kroz tri vala. Navedeni indikator smatra se važnim za ovaj rad i analizu, jer, kako je naveo Dillman (2009, str. 127-128), jedan od izvora promjena u mjernim instrumentima jesu promjene u formulacijama pitanja u tim instrumentima, a to može utjecati na dobivanje iskrivljene slike o rezultatima ako se uspoređuju kroz više vremenskih točaka.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Glavni je cilj istraživanja usporediti na metodološkoj razini tri vala (1999., 2008. i 2018. godine) anketnog istraživanja Europske studije vrijednosti na primjeru Hrvatske. Pritom su posebni ciljevi: (1) usporediti metodologiju uzorkovanja u tri istraživačka vala te analizirati je li uzorkovanje u svakom valu bilo sve složenije i s više kriterija koje je trebalo zadovoljiti; (2) usporediti anketne upitnike upotrijebljene u tri istraživačka vala i ustanoviti je li sa svakim valom dolazilo do sve više razlika u anketnim upitnicima (u odnosu na četiri navedena indikatora); i (3) opisati trendove za rezultate dobivene u tri istraživačka vala te ispitati jesu li promjene u anketnim upitnicima i uzorkovanju narušile usporedivost rezultata dobivenih 1999., 2008. i 2018. godine, tj. ispitati je li Europska studija vrijednosti u Hrvatskoj zadržala karakteristike studije trenda neovisno o promjenama u upotrijebljenim mjernim instrumentima.

METODA

Kako bi se odgovorilo na prva dva cilja istraživanja, analizirani su dokumenti koje rabe istraživački timovi u pojedinim državama sudionicama projekta Europske studije vrijednosti. To su vodič za provedbu istraživanja (engl. *Guidelines and Recommendations*) i završna verzija mjernog instrumenta (engl. *Master questionnaire*).¹ Mjerni instrumenti, tj. anketni upitnici, analizirani su uz pomoć kvantitativne analize sadržaja i pritom su uzeta u obzir četiri prethodno opisana indikatora kojima su se promatrale promjene u mjernim instrumentima. Analizom su obuhvaćeni materijali i podaci (vodiči za provedbu istraživanja, anketni upitnici i odgovori sudionika) koji su se rabili i prikupili u Hrvatskoj 1999., 2008. i 2018. godine.

U statističkoj obradbi svih podataka prikupljenih za odgovaranje na drugi i treći cilj istraživanja primijenjena je deskriptivna statistika, tj. distribucije frekvencija i bivarijatne korelacijske analize. Budući da nema širih skupova podataka na koje bi se rezultati trebali poopćavati, nije bilo potrebe za do-

nošenjem inferencijalnih zaključaka. Naglasak je stavljen na grafičke prikaze rezultata s pomoću površinskih, linijskih i grafikona raspršenja, kako bi se trendovi promjena u anketnim upitnicima i rezultatima između tri promatrana vala vizualno prikazali.

REZULTATI

Promjene u metodologiji uzorkovanja u tri istraživačka vala

Prvi je poseban cilj istraživanja usporedba metodologije uzorkovanja u tri istraživačka vala. U valu istraživanja 1999. godine metodologija uzorkovanja nije detaljno specificirana kao u iduća dva vala. Od državnih timova te godine očekivalo se da realiziraju reprezentativni višestapni uzorak punoljetnih građana (Gesis, n. d.). Tako je u Hrvatskoj metodom izravnog, *licem-u-lice*, anketiranja realiziran uzorak od 1003 sudionika. Terenski dio istraživanja proveden je od 31. ožujka do 30. travnja 1999. godine. Koordinaciju terena na razini Europe provodilo je Sveučilište u Tilburgu (Nizozemska), a radi standardizacije informacija između država sa završetkom terenskog dijela istraživanja pojedine države trebale su ispuniti *Metodološki upitnik*, kojim su pružene informacije o postupku prijevoda upitnika, proceduri tijekom uzorkovanja, provedbi terena, utežavanju podataka, definiranju nacionalnih kodova te popisu pitanja koje je svaka država samostalno uvrštavala u upitnik (*European Values Study*, n. d.). Prije samog istraživanja nije bila zadana efektivna veličina uzorka (engl. *effective sample size*),² a nije bilo potrebno računati ni vjerojatnost izbora jedinica u svakoj etapi uzorka te davati predikciju učinka dizajna uzorka (engl. *estimated design effect*)³ (Lenth, 2001; Faes, Molenberghs, Aerts, Verbeke i Kenwar, 2009). Izbor kućanstava provodio se metodom nasumičnoga hoda⁴ (engl. *random-walk*), a izbor pojedinca iz kućanstva slučajnim odabirom metodom zadnjega rođendana.

U valovima istraživanja 2008. i 2018. godine metodologija uzorkovanja znatno je unaprijeđena, a između ta dva vala nije bilo većih razlika u metodologiji uzorkovanja. Odnosno, od nacionalnih timova 2008. očekivalo se da realiziraju uzorak od 1500 sudionika (engl. *sample net*),⁵ a 2018. godine očekivalo se da realiziraju uzorak efektivne veličine (engl. *effective sample size*) od 1200 sudionika, što je iziskivalo da timovi prije početka daju predikciju efekta dizajna uzorka. U valu istraživanja iz 2008. iskorišten je troetapni probabilistički uzorak, u kojem se mogla pratiti vjerojatnost izbora jedinica u uzorak (Rimac, Zorec i Ogresta, 2009, str. 53). Primarna jedinica uzorkovanja bilo je naselje. Obuhvaćeno je 130 naselja i iz svakoga je popisano 20 kućanstava. Kućanstva su birana metodom slobodnoga koraka. Ukupno je popisano 2600 kućanstava (engl. *Sample*

Gross),⁶ a realiziran je uzorak od 1525 sudionika. Istraživanje je provedeno metodom izravnog anketiranja licem u lice od 31. travnja do 31. listopada 2008. godine. Nadalje, u valu istraživanja 2018. godine uzet je i troetafni probabilistički uzorak, u kojem se mogla pratiti vjerojatnost izbora jedinica. U tom je valu primarna jedinca uzorkovanja bila općina. Metodom kumulativnih veličina izabrane su 162 općine. Iz svake je popisano 25 kućanstava. Izbor kućanstava proveden je metodom slobodnoga koraka. Ukupno je popisano 4050 kućanstava, a realiziran je uzorak od 1488 sudionika. Istraživanje je provedeno metodom izravnog anketiranja licem u lice od 15. listopada 2017. do 1. ožujka 2018. Odaziv sudionika na anketiranje (engl. *response rate*) iznosio je samo 36,7 posto.

Na temelju analize i usporedbe metodologija uzorkovanja u promatrana tri vala istraživanja može se prihvatiti pretpostavka da je sa svakim novim valom ta metodologija bila sve složenija i da je postavljeno više kriterija koje je trebalo zadovoljiti. Dok se 1999. godine očekivalo jedino da nacionalni timovi realiziraju reprezentativni višetapni probabilistički uzorak, 2008. godine postavljen je najmanji broj ($n = 1500$) sudionika koje je hrvatski tim bio dužan anketirati. U valu iz 2018. godine postavljen je zahtjev da treba postići efektivni uzorak od 1200 sudionika (za Hrvatsku), pa je od istraživačkoga tima dodatno zatraženo da predvidi potrebnu veličinu uzorka, koja bi, s obzirom na dizajn uzorka, bila ekvivalent efektivnom uzorku od 1200 sudionika.

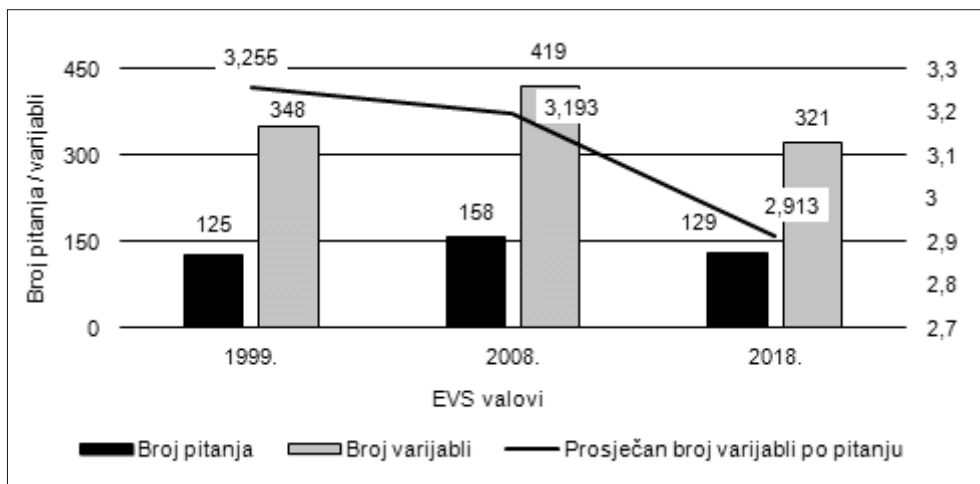
Promjene u anketnim upitnicima u tri istraživačka vala

Drugi je poseban cilj istraživanja usporediti anketne upitnike u tri istraživačka vala, i to analizom četiriju indikatora opisanih u uvodnom dijelu rada, a koja su mogla utjecati na promjene u upitnicima. Dodatno obrazloženje o utjecaju tih indikatora na promjene u upitnicima, tj. u mjernim instrumentima, dat ćemo u zaključnom dijelu rada.

Najprije se promatrao broj pitanja i varijabli zastupljenih u anketnim upitnicima (prvi indikator). Iz Grafikona 1 vidi se da je anketni upitnik iz 1999. godine sadržavao 125 pitanja, onaj iz 2008. godine 158 pitanja (povećanje za 26,4 posto u odnosu na prvi val), a iz 2018. godine 129 pitanja (povećanje za 3,2 posto u odnosu na prvi te smanjenje za 18,4 posto u odnosu na drugi val). Iz Grafikona 1 također se vidi kako se 1999. godine u anketnom upitniku nalazilo 348 varijabli, 2008. godine 419 varijabli (povećanje za 20,4 posto u odnosu na prvi val), a 2018. godine 321 varijabla (smanjenje za 7,8 posto u odnosu na prvi te smanjenje za 23,4 posto u odnosu na drugi val). Od 1999. do 2018. godine padao je prosječan broj varijabli po pojedinom pitanju, i to s prosječno 3,3 na 2,9 varijabli. Dakle, anketni upitnik iz 2008. godine sadržavao je najviše pi-

GRAFIKON 1
Broj pitanja i varijabli
u tri istraživačka vala

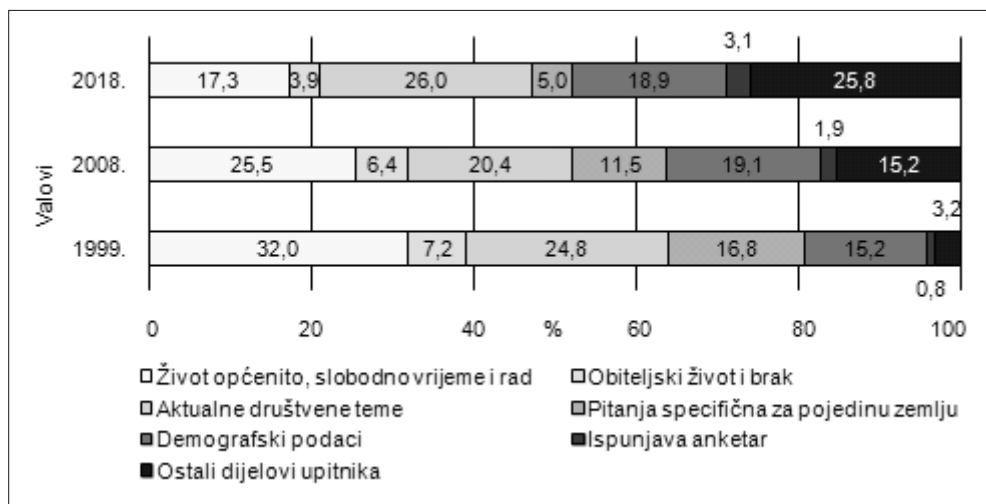
tanja i varijabli, a upitnici iz 1999. i 2018. godine sadržavali su ih manje i bili su prema broju pitanja i varijabli međusobno sličniji.

Nadalje, u anketnom upitniku iz 2008. ponovilo se 48,0 posto pitanja iz upitnika iz 1999. godine, a u anketnom upitniku iz 2018. ponovilo se 51,2 posto pitanja iz upitnika iz 1999. godine. Ista usporedba učinjena je i za varijable te se pokazalo kako se u 2008. ponovilo 46,3 posto varijabli sadržajno jednakih onima iz 1999. godine, a 2018. ponovilo se 48,0 posto varijabli sadržajno jednakih onima iz 1999. godine. U usporedbi triju istraživačkih valova pokazalo se da se u svim anketnim upitnicima u tim valovima ponovilo sadržajno usporedivih 56 pitanja i 157 varijabli.

Osim broja pitanja i varijabli, promatrao se i njihov redoslijed te zastupljenost u odnosu na centilne⁷ dijelove anketnih upitnika. To je poslužilo za to da se odredi zastupljenost i razmještaj tematskih blokova u upitnicima u tri istraživačka vala (drugi indikator). Analiza je pokazala da su upitnici u tri vala sadržajno bili podijeljeni na šest tematskih cjelina / blokova: (1) život općenito, slobodno vrijeme i rad; (2) obiteljski život i brak; (3) aktualne društvene teme; (4) pitanja specifična za pojedinu zemlju; (5) demografski podaci; (6) dio koji ispunjava anketar.

U Grafikonu 2 može se vidjeti kako tematski isti blokovi u tri istraživačka vala nemaju jednak opseg u upitnicima. Na primjer, blok pitanja u cjelini "život općenito, slobodno vrijeme i rad" zauzima do 32 % prostora u upitniku u 1999. godini, a taj se postotak do 2018. smanjio na samo 17,3 %. Taj primjer upućuje na rast razlika u strukturi anketnih upitnika između tri istraživačka vala, a to potvrđuju i izračunani korelacijski odnosi (Tablica 1). Naime, povezanost, tj. usklađenost postotne zastupljenosti pojedinih tematskih cjelina između 1999. i 2008. godine iznosi 0,945, a između 1999. i 2018. godine 0,737.

	V1 (2008.) r	V1 (2018.) r	V2 (2008.) r	V2 (2018.) r	V3 (2008.) r	V3 (2018.) r
Postotni udio (zastupljenost) tematskih cjelina u upitniku 1999. (V1)	0,945	0,737	-	-	-	-
Centilna vrijednost početka tematskih cjelina u upitniku 1999. (V2)	-	-	0,986	0,859	-	-
Centilna vrijednost kraja tematskih cjelina u upitniku 1999. (V3)	-	-	-	-	0,987	0,888

GRAFIKON 2
Zastupljenost (postotni udjeli) tematskih cjelina u anketnim upitnicima u tri istraživačka vala

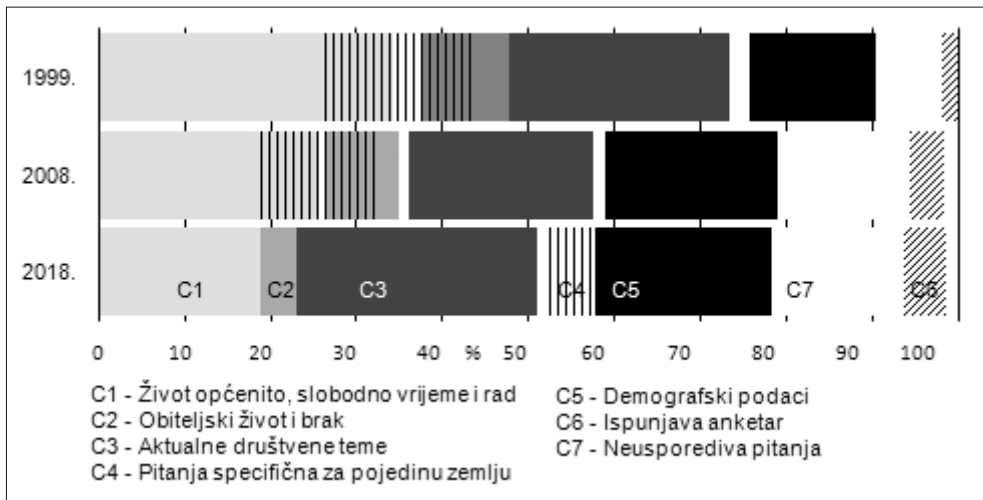
TABLICA 1
Povezanost postotnih udjela i položaja tematskih cjelina u tri istraživačka vala

Osim zastupljenosti, tj. opsega, promatrao se i redosljed, tj. razmještaj, tematskih cjelina u upitnicima (Grafikon 3). U grafikonu se može vidjeti da su se u tri istraživačka vala počele javljati sve veće razlike između upitnika u pogledu razmještaja tematskih cjelina u odnosu na centilne dijelove tih upitnika, a to potvrđuju i korelacijski odnosi (Tablica 1), koji upućuju na smanjenje usklađenosti struktura upitnika između staroga i novijih istraživačkih valova. Tako se u Tablici 1 može vidjeti da su početne točke pojedinih tematskih cjelina u upitnicima u odnosu na njihove centilne dijelove usklađenije između 1999. i 2008. godine ($r = 0,986$) nego između 1999. i 2018. godine ($r = 0,859$). Isti zaključak vrijedi i za završne točke, tj. za kraj pojedinih tematskih cjelina u upitnicima. Prikazane razlike u korelacijskim vrijednostima nisu velike, ali upućuju na određenu razinu smanjenja usklađenosti između upitnika u tri vala.

U dijelu analize koji slijedi promatrat će se treći indikator, tj. pomicanje varijabli i pitanja. Razlozi relativnoga pomicanja pitanja mogu biti različiti – od dodavanja novih indikatora, tj. promjena položaja usporedivih pitanja, i varijabli u upit-

GRAFIKON 3
Položaj tematskih
cjelina u anketnim
upitnicima u tri
istraživačka vala
prikazano kroz
centilnu strukturu
upitnika

nicima iz 2008. i 2018. u odnosu na 1999. godinu kao referentnu točku. Promjene za taj indikator prikazat će se uz upotrebu postotnih bodova,⁸ a sam indikator označuje promjenu položaja pojedinih pitanja ili varijabli u upitnicima u 2008. ili 2018. godini u ranije ili kasnije centilne razrede tih upitnika u odnosu na centilne razrede u kojima su se nalazila ta ista pitanja u upitniku iz 1999. godine. Razlozi relativnoga pomicanja pitanja ili varijabli mogu biti različiti – od dodavanja ili uklanjanja postojećih dijelova upitnika do promjena u strukturama novijih upitnika u odnosu na stari upitnik iz 1999. godine, ali sve navedeno može narušiti usporedivost mjernih instrumenata, tj. upitnika, iz tri istraživačka vala.

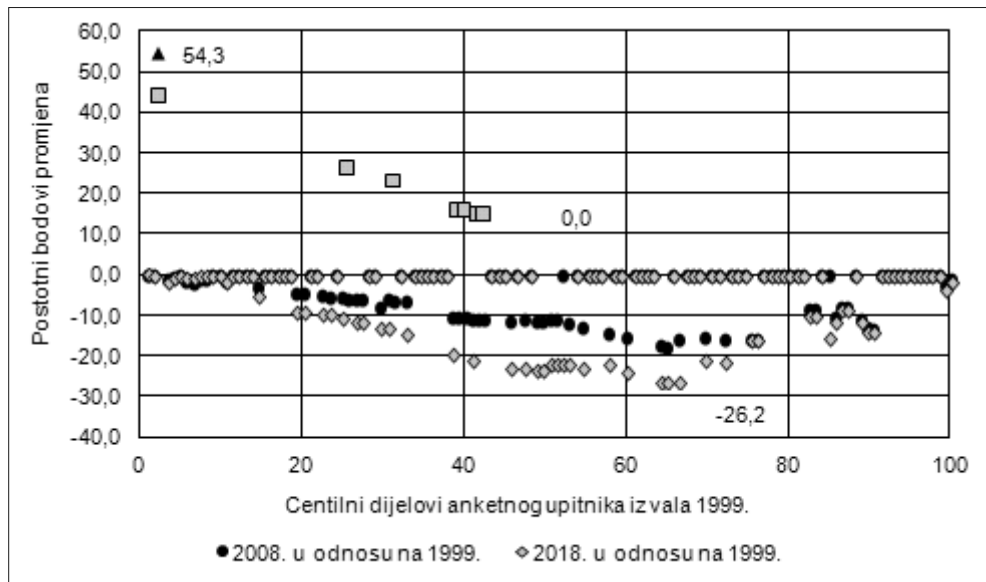
Treba naglasiti da su se do sada za potrebe analize promatrala sva pitanja i varijable iz anketnih upitnika iz tri istraživačka vala, dok će se u daljnjem dijelu analize gledati samo ona pitanja i varijable koji su sadržajno usporedivi u sva tri vala.

Iz Grafikona 4 vidi se da su se veće izmjene u položaju pitanja događale u kombinaciji valova iz 1999. i 2018. godine nego u kombinaciji valova iz 1999. i 2008. godine. U prvoj kombinaciji pitanja su se u prosjeku pomicala za 9,1 postotnih bodova, a u drugoj kombinaciji ista su se pitanja u prosjeku pomicala za 7,5 postotnih bodova (ekstremi su isključeni iz analize). Iz Grafikona 4 vidi se i to da su se u novijim valovima pomicanja uglavnom događala prema prednjim dijelovima anketnih upitnika (2008. godine 96,2 posto, a 2018. godine 85,5 posto od svih pomicanja pitanja) u odnosu na 1999. godinu (negativni predznak postotnih bodova upućuje na pomicanje prema prednjim dijelovima).

U objašnjenju pomicanja pitanja može se dodatno objasniti što se događalo s podvrstom takozvanih *country specific pi-*

GRAFIKON 4
 Relativan položaj
 sadržajno usporedivih
 pitanja u anketnim
 upitnicima iz 2008. i
 2018. u odnosu na
 upitnik iz 1999.
 godine

tanja (prethodno navedena tematska cjelina: pitanja specifična za pojedinu zemlju) koja pojedina zemlja može uvrstiti u svoje upitnike želi li se neka tema dodatno istražiti. U Grafikonu 4 takva su pitanja za 2008. godinu označena kao crni kvadratići sa simbolom trokuta, a za 2018. godinu kao sivi kvadratići. Može se vidjeti da su takva pitanja u valu iz 2008. godine stavljena u prednji dio upitnika u odnosu na 1999. godinu (negativan predznak postotnih bodova promjena), dok su u 2018. godini stavljena u stražnje dijelove upitnika (pozitivan predznak).

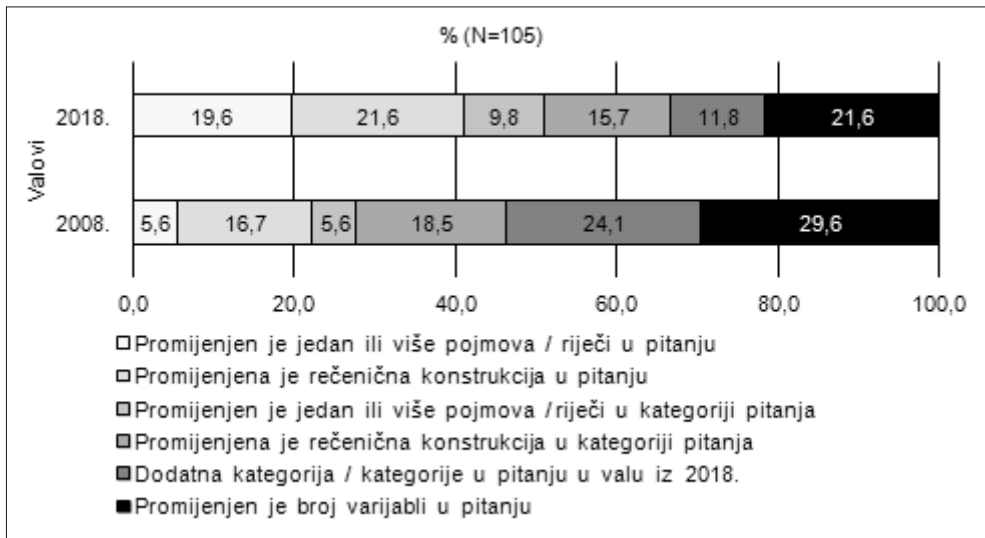
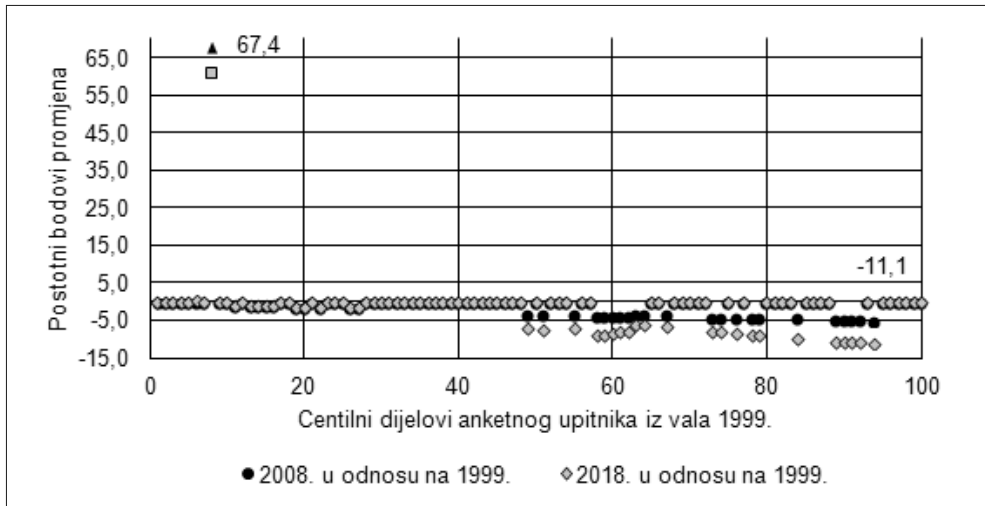

Kao i kod pitanja, iz Grafikona 5 vidi se da su se varijable u novijim verzijama anketnih upitnika u odnosu na onaj iz 1999. godine pomicala prema prednjim dijelovima tih upitnika (2008. godine 99,4 posto, a 2018. godine 85,8 posto od svih pomicanja varijabli – postotni bodovi s negativnim predznakom). Usporedbom pomicanja pitanja i varijabli, bez promatranja ekstrema, zaključuje se da je vrijednost prosječnoga pomicanja pitanja u zadnja dva vala u odnosu na prvi val iznosila 9,4 postotnih bodova, dok je za varijable prosjek iznosio 9,0 postotnih bodova.

Na kraju, promatrale su se promjene u konstrukciji i sadržaju pitanja i varijabli koje su sadržajno usporedive za sva tri istraživačka vala (četvrti indikator). Zbog preglednosti, postavljeno je za tu usporedbu 7 kriterija: (1) pitanje je ostalo jednako, (2) promijenjen je jedan ili više pojmova / riječi u pitanju, (3) promijenjena je rečenična konstrukcija pitanja, (4) promijenjen je jedan ili više pojmova / riječi u kategoriji pitanja, (5) promijenjena je rečenična konstrukcija u kategoriji pitanja, (6) stavljena je dodatna kategorija / kategorije u pitanje

u valu iz 2008. ili 2018. godine te (7) promijenjen je broj varijabli u pitanju. Iz Grafikona 6 vidi se da je u dva zadnja vala najviše promjena zabilježeno u broju varijabli u pitanjima koja su se ponavljala u novijim valovima, a nalazila su se u upitniku iz 1999. godine (2008. godine 29,6 posto, a 2018. godine 21,6 posto svih zabilježenih promjena). Promjene su se uglavnom temeljile na smanjenju broja varijabli u pojedinim pitanjima.

GRAFIKON 5
Relativan položaj
sadržajno usporedivih
varijabli u anketnim
upitnicima iz 2008. i
2018. u odnosu na
upitnik iz 1999. godine

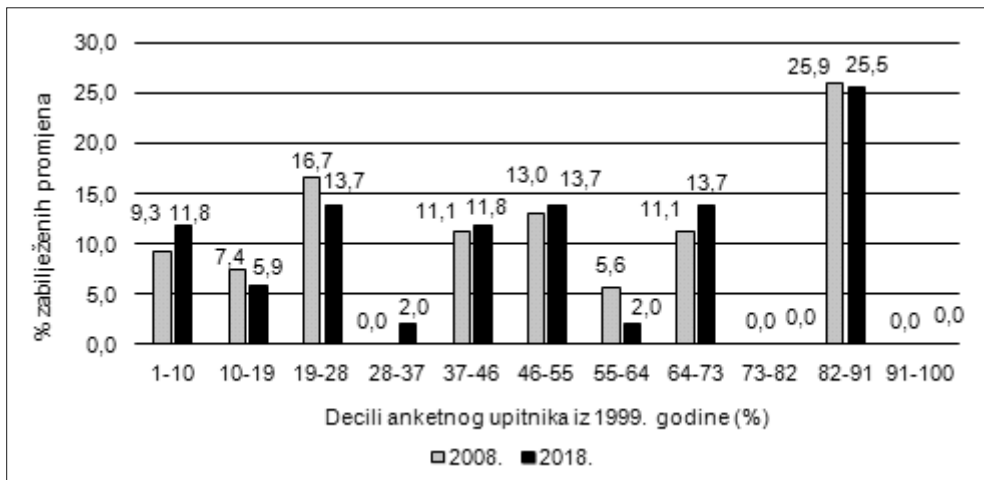

GRAFIKON 6
Promjene u konstrukciji
i sadržaju pitanja u
upitnicima iz 2008. i
2018. u odnosu na
ista pitanja u upitniku
iz 1999. godine

Nadalje, uzme li se raspored pitanja u upitniku iz 1999. godine kao referentna točka za određivanje u kojim su se dijelovima upitnika događale najveće promjene u novim valovima, može se vidjeti da se oko jedne četvrtine ili više promjena događalo u zadnjem dijelu upitnika na području između 82.

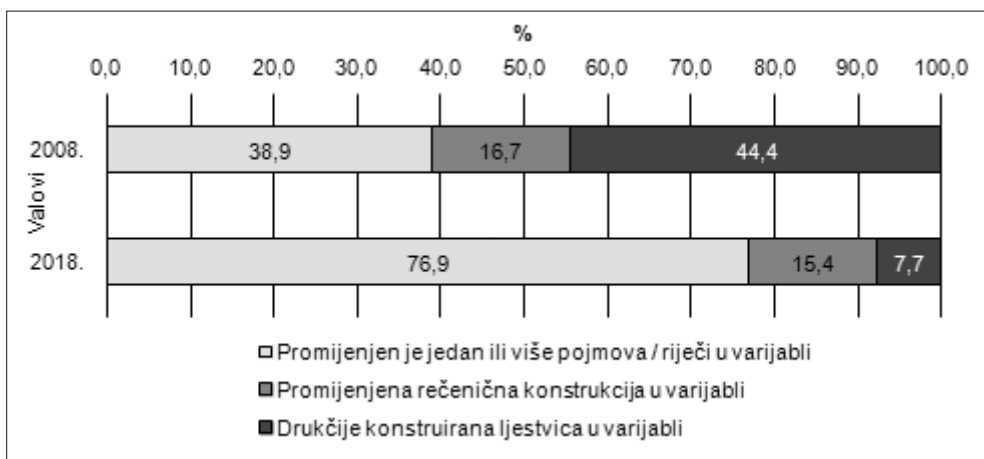
GRAFIKON 7
Zastupljenost promjena u konstrukciji i sadržaju pitanja u upitnicima iz 2008. i 2018. u odnosu na sadržajno usporediva pitanja iz upitnika iz 1999. godine

i 91. centila (Grafikon 7). U tom dijelu upitnika 1999. godine nalazila su se sociodemografska pitanja o obrazovanju i zaposlenju, a u novim valovima najveće promjene u tim pitanjima bile su u rečeničnim konstrukcijama (2008. godine 42,9 posto, a 2018. godine 53,8 posto od jedne četvrtine prethodno opisanih promjena).

GRAFIKON 8
Promjene u konstrukciji i sadržaju varijabli u upitnicima iz 2008. i 2018. u odnosu na sadržajno usporedive varijable iz upitnika iz 1999. godine

Kao i kod pitanja, promatrane su promjene u konstrukciji i sadržaju varijabli i provedena je njihova usporedba između tri vala. Promjene su promatrane na temelju triju kriterija: (1) promijenjen je jedan ili više pojmova / riječi u varijabli, (2) promijenjena je rečenična konstrukcija u varijabli i (3) drukčije je konstruirana ljestvica u varijabli. U Grafikonu 8 može se vidjeti da su se u zadnja dva vala pri mijenjanju varijabli stavljali naglasci na različite stvari. U 2008. godini većina se promjena odnosila na ljestvice u varijablama (44,4 posto), a u 2018. godini gotovo 80,0 posto promjena temeljilo se na korekciji pojmova ili riječi u varijablama.

Može se zaključiti kako svi dobiveni rezultati u ovom poglavlju koje govori o promjenama u anketnim upitnicima idu u prilog pretpostavci vezanoj uz drugi cilj ovog rada, naime da postoji veća razlika između anketnih upitnika u valovima iz 1999. i 2018. godine nego između 1999. i 2008. godine. Detaljnije obrazloženje bit će ponuđeno u zaključku.

Usporedivost rezultata i opis njihovih trendova u tri istraživačka vala

Treći je cilj ovog rada opisati trendove za rezultate dobivene u tri istraživačka vala i ispitati povezanost između mogućnosti uspoređivanja tih trendova kroz valove i promjena u anketnim upitnicima u svim valovima. Sve to služi tomu kako bi se pokazalo je li istraživanje EVS-a u Hrvatskoj zadržalo karakteristike studije trenda.

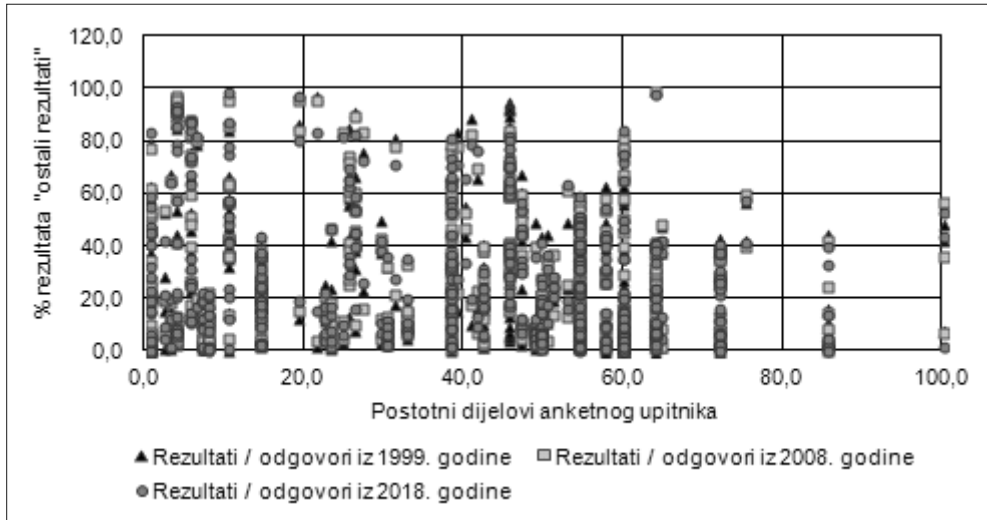
Kako bi se provela usporedba rezultata istraživanja za sadržajno usporedive varijable u tri vala, odlučeno je da se ti rezultati podijele na tri skupine:⁹ (1) rezultati u kojima sudionici nisu izrazili stav (u anketnim upitnicima kodirano kao: *Ne znam*), (2) rezultati koji nedostaju (kodirano kao: *Nema odgovora*) te (3) svi ostali rezultati (sve ostale kategorije iz varijabli zatvorenoga tipa i svi ostali odgovori iz varijabli otvorenoga tipa). Za navedene tri skupine rezultata konstruirane su tri zasebne varijable, tako da su se promatrale sve usporedive varijable (pitanja) u anketnim upitnicima u tri istraživačka vala (1999. godina bila je referentna za odabir usporedivih varijabli). U svakoj varijabli (pitanju) promatrao se postotni udio pojedinih skupina rezultata, tj. odgovora, u sva tri vala (npr. u pojedinom valu u nekoj varijabli moglo je biti 70 % rezultata pod *Ostali rezultati*, 20 % rezultata *Ne znam* i 10 % rezultata *Nema odgovora*).

Najprije se promatrala skupina rezultata opisana kao *Ostali rezultati*. Izračunana je aritmetička sredina zastupljenosti takvih rezultata u svakom valu, no pokazalo se da su koeficijenti varijabilnosti imali vrlo visoke vrijednosti ($V_{1999.} = 102,8 \%$, $V_{2008.} = 97,5 \%$ i $V_{2018.} = 97,1 \%$), zbog čega se ipak promatrala njihova medijalna vrijednost zastupljenosti. Prosječne i medijalne vrijednosti za tri skupine rezultata izračunane su distribucijom relativnih frekvencija rezultata svih varijabli u upitnicima, a koje su usporedive u sva tri vala. Tako ako je u prvom pitanju bilo 50 posto odgovora *Ostali rezultati*, a u drugom 30 posto takvih odgovora, prosječna zastupljenost te vrste rezultata za ta dva pitanja iznosila je 40 posto.

Pokazalo se da je u svakom novom valu porasla zastupljenost vrste rezultata *Ostali rezultati*, i to s medijalne vrijednosti 15,1 u prvom valu preko 15,8 u drugom valu do 16,4 u trećem valu. Osim što se promatralo dolazi li do rasta ili pada udjela takvih rezultata u tri vala, promatrala se i usklađenost njihova pojavljivanja u anketnim upitnicima (Grafikon 9), a

sve kako bi se ispitala povezanost između valova u pogledu te problematike. Korelacijska analiza uputila je na umjerenu pozitivnu povezanost između 1999. i 2008. godine ($r = 0,647$), a sličan rezultat dobio se i za kombinaciju valova iz 1999. i 2018. ($r = 0,650$).

GRAFIKON 9
Zastupljenost skupine
rezultata opisane kao
Ostali rezultati

Nadalje, u pogledu komparacije rezultata kodiranih kao *Ne znam* i *Nema odgovora*, u Tablici 2 prikazani su za njih osnovni statistički pokazatelji. Zbog visoke vrijednosti koeficijenta varijabilnosti odlučeno je da će se promatrati medijalna vrijednost, kako bi se donijeli zaključci o pojavljivanju takvih rezultata u tri istraživačka vala. Prema tom pokazatelju, u valu iz 2008. u odnosu na val iz 1999. godine došlo je do povećanja od 66,7 posto za rezultate *Ne znam*, dok je u valu iz 2018. u odnosu na val iz 1999. godine došlo do povećanja udjela takvih rezultata za 125,0 posto.¹⁰ Što se tiče rezultata *Nema odgovora*, u 2008. godini njihov se udio povećao za 180,0 posto u odnosu na prvi val, a u 2018. vratio se na razinu iz 1999. godine.

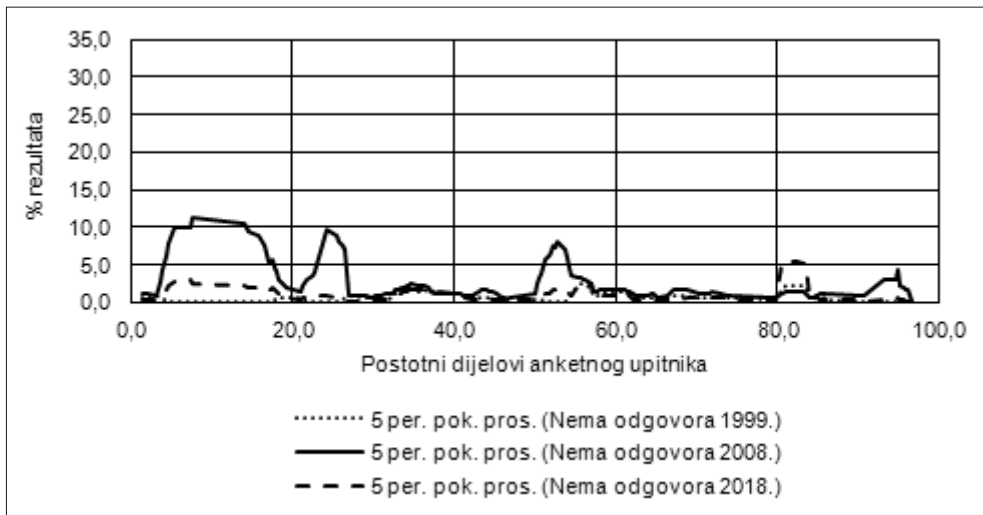
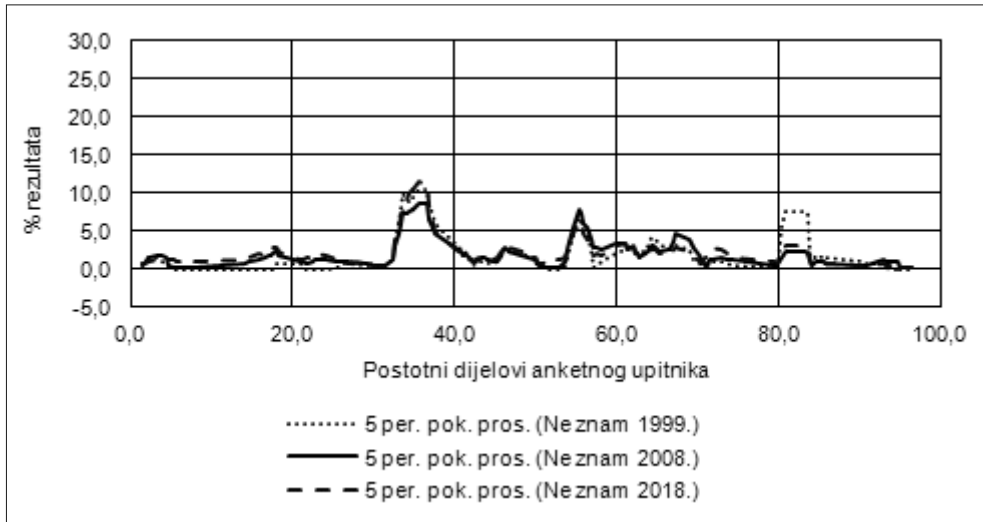
TABLICA 2
Zastupljenost
odgovora *Ne znam* i
Nema odgovora u
promatranim valovima

	Aritmetička sredina		Standardna devijacija		Koeficijent varijabilnosti		Medijan	
	Ne znam	Nema odgovora	Ne znam	Nema odgovora	Ne znam	Nema odgovora	Ne znam	Nema odgovora
1999.	2,1	0,7	3,9	1,0	182,7	148,1	0,60	0,50
2008.	2,1	2,9	2,7	3,9	127,2	131,9	1,00	1,40
2018.	2,4	1,1	2,8	2,2	119,0	206,3	1,35	0,50

Kao i kod prethodne vrste rezultata, osim što se promatralo dolazi li u tri vala do rasta ili pada udjela rezultata *Ne znam* i *Nema odgovora*, promatrala se i usklađenost njihova pojavljivanja u anketnim upitnicima, kako bi se ispitala poveza-

GRAFIKON 10
Zastupljenost i
rasprostranjenost
skupine rezultata *Ne
znam* u tri vala

nost između valova u pogledu te problematike. U Grafikonima 10 i 11 prikazana je rasprostranjenost takvih rezultata u odnosu na centile anketnih upitnika (za prikaz je uzet pomični prosjek).¹¹

GRAFIKON 11
Zastupljenost i rasprostranjenost skupine rezultata *Nema odgovora* u tri vala

Na temelju vizualne inspekcije vidi se visoka razina usklađenosti pojavljivanja vrsta rezultata *Ne znam* i *Nema odgovora*, a to dodatno potvrđuju korelacijske vrijednosti iz Tablice 3. U-mjereno do visoko pozitivne korelacijske vrijednosti između tri istraživačka vala (Tablica 3) u pogledu varijabilnosti zastupljenosti triju skupina rezultata *Ne znam*, *Nema odgovora* i *Svi ostali rezultati* u anketnim upitnicima govore u prilog pretpostavci da se mogu iščitati trendovi i uspoređivati rezultati između tri istraživačka vala.

Ipak, treba naglasiti da su na temelju vizualne inspekcije Grafikona 10 i 11 uočene i određene potencijalne nepravilnosti kod rezultata *Nema odgovora* i *Ne znam*, a to će dodatno biti objašnjeno u sljedećem poglavlju.

☞ **TABLICA 3**
Korelacijske vrijednosti između tri vala u pogledu zastupljenosti skupina rezultata *Ne znam*, *Nema odgovora* i *Ostali rezultati*

	1999. – 2008.	1999. – 2018.
Ne znam	0,796	0,843
Nema odgovora	-0,066	0,698
Ostali rezultati	0,647	0,650

Povezanost između varijabilnosti triju skupina rezultata i sadržajno-strukturnih promjena u upitnicima

U završnom dijelu istraživanja preostalo je ispitati povezanost između varijabilnosti triju skupina rezultata u anketnim upitnicima i sadržajno-strukturnih promjena u tim upitnicima, a sve kako bi se potpuno odgovorilo na pitanje iz trećega cilja: jesu li navedene promjene u upitnicima narušile usporedivost rezultata i je li EVS zadržao karakteristike studije trenda u smislu uspoređivanja podataka dobivenih u više vremenskih točaka.

U prethodnom poglavlju moglo se vidjeti da postoji relativno visoka razina usklađenosti varijabilnosti za tri skupine rezultata u tri vala EVS-a, ali ipak da su pronađene i potencijalne nepravilnosti u toj usklađenosti.

Naime, za rezultate *Ne znam* (Grafikon 10) vidi se da se u središnjim dijelovima upitnika javlja povećan udio takvih rezultata. Jedan od razloga može biti zamor ispitanika s obzirom na duljinu upitnika, tj. prosječno vrijeme ispunjavanja (prvi indikator) $M_{1999.} = 46,7$ min; $M_{2008.} = 55,5$ min; $M_{2018.} = 56,6$ min). Drugi razlog može se potražiti u tematskim cjelinama upitnika (drugi indikator). Naime, na sredini svih triju upitnika proteže se tematska cjelina o "aktualnim društvenim temama". Pitanja u toj cjelini mogu se smatrati relativno sadržajno osjetljivijima, jer ispituju trenutačno stanje u zemlji u trenutku anketiranja, pa se kod te vrste pitanja očekuje relativno više činjeničnoga znanja o stanju u društvu, a sve je to je moglo dovesti do rasta zastupljenosti vrste rezultata *Ne znam*.

Dalje, primijećen je i manjak usklađenosti između valova iz 1999. i 2008. godine u pogledu pojavljivanja rezultata *Nema odgovora*. Navedena nepravilnost ne može se potpuno objasniti bez dodatnih informacija i detaljnijeg uvida u probleme koji su se možda pojavili u provedbi terenskoga dijela istraživanja u 2008. godini, ali kao što je navedeno u prvom dijelu ovog rada, u toj godini znatno je povećan broj pitanja i varijabli u anketnom upitniku (prvi indikator) u odnosu na upitnik iz 1999. godine. Po mišljenju Lavrakasa (2008, str. 657-660),

povećanje broja pitanja, tj. povećanje trajanja ispunjavanja upitnika, može drastično utjecati na pad zainteresiranosti ispitanika za odgovaranje, pogotovo u anketiranju licem u lice. Po Oppenheimovu mišljenju (1992, str. 179), obrasci pojavljivanja te vrste rezultata mogu biti indikator za kvalitetu konstruirane ljestvice za pitanja kojima se ispituju stavovi, a iz Grafikona 8 može se vidjeti da su u 2008. godini (u odnosu na 1999.) najveće sadržajne promjene (četvrti indikator) u varijablama proizlazile upravo iz konstrukcije ljestvica (44,4 % svih promjena).

Opisane neusklađenosti u varijabilnosti rezultata iz prethodna dva paragrafa i potencijalni razlozi njihova javljanja opisani su za sada samo na teorijskoj razini, ali zato se može empirijski izračunati povezanost usklađenosti u varijabilnosti rezultata u tri vala i promjena u anketnim upitnicima u pogledu dvaju indikatora: (1) promjene u položaju pitanja i varijabli; i (2) promjene u sadržaju pitanja i varijabli.

Konstrukcija varijabli koje opisuju varijabilnost pojavljivanja triju vrsta rezultata opisana je u prethodnom dijelu rada, a za opis sadržajno-strukturnih promjena u upitnicima konstruirane su dihotomne varijable koje opisuju promjene (0 – nije zabilježena promjena u varijabli u 2008./2018. godini u odnosu na 1999. godinu; 1 – zabilježena je promjena). Zabilježena promjena koja je označena kategorijom 1 u ovom slučaju znači kako se pokazalo da se pojedina varijabla u novim verzijama upitnika pomaknula za određenu centilnu vrijednost ili da je zabilježena promjena u njezinu sadržaju (vrste promjena – Grafikonu 6 i 8) u odnosu na varijable iz upitnika iz 1999. godine. S obzirom na vrstu konstruiranih varijabli, za ispitivanje povezanosti upotrijebljen je point-biserijalni koeficijent korelacije.

Dobiveni korelacijski odnosi (Tablica 4) idu u prilog pretpostavci da usporedivost rezultata između tri vala nije narušena, a to se može zaključiti na temelju izvanredno niskih korelacijskih vrijednosti između varijabilnosti pojavljivanja triju vrsta rezultata te sadržajno-strukturnih promjena u upitnicima. Najveća korelacija zabilježena je između vrste rezultata *Ostali odgovori* i promjena u položaju varijabli u upitnicima, ali tu je i dalje riječ o slaboj korelaciji od tek 0,1.

☉ TABLICA 4
Point-biserijalni koeficijent korelacije između dihotomnih varijabli koje opisuju promjene u varijablama i varijabli koje opisuju zastupljenost triju skupina odgovora u tri istraživačka vala

		Sadržajne promjene u varijablama jesu / nisu zabilježene		Promjene u položaju varijabli u zadnja dva vala jesu / nisu zabilježene	
		2008.	2018.	2008.	2018.
Ne znam	2008.	0,053		0,062	
	2018.		-0,039		0,097
Nema odgovora	2008.	-0,049		0,046	
	2018.		0,125		0,044
Ostali odgovori	2008.	-0,020		0,119	
	2018.		0,068		0,121

Europska studija vrijednosti, koja se u Hrvatskoj provodi od 1999. godine, predstavlja longitudinalnu studiju trenda, a u ovom radu provedena je analiza vođena glavnim istraživačkim pitanjem: je li navedena studija od svojih početaka do danas i dalje zadržala svoju glavnu karakteristiku, a to je mogućnost usporedivosti rezultata dobivenih u više vremenskih točaka. Kako bi se odgovorilo na postavljeno pitanje, usporedila se metodologija uzorkovanja i istraživačkih instrumenata (anketnih upitnika) u tri vala istraživanja 1999., 2008. i 2018. godine u Hrvatskoj. Rezultati su pokazali da je metodologija uzorkovanja postajala sve složenija, i to poglavito u pogledu konstrukcije uzoraka. U svakom se novom valu istraživanja povećavala složenost uzorkovanja u pogledu kriterija i računanja vjerojatnosti za odabir sudionika u uzorak te u pogledu potrebne veličine uzorka. Promjene u metodologiji uzorkovanja uvodile su se zbog veće mogućnosti usporedbe rezultata pojedinih valova, ali i pojedinih država. Prethodno zadanim efektivnim uzorkom od 1200 ispitanika osigurala se usporedivost rezultata između država, tako da neovisno o korištenom dizajnu uzorka sve države imaju jednaku razinu pogreške uzorkovanja. Unaprjeđivanjem uzorkovanja kroz valove nadoknađivali su se drugi nedostaci anketnih istraživanja do kojih je došlo u međuvremenu (npr. veća stopa odbijanja sudjelovanja u anketnim istraživanjima) te je omogućena bolja usporedba rezultata kroz valove, na što upućuju i rezultati provedene analize.

Nadalje, u pogledu promjena u anketnim upitnicima u tri istraživačka vala izvedeno je nekoliko zaključaka. Što se tiče prvog indikatora o promjenama, broj pitanja ostao je u svim valovima sličan, ali se broj varijabli u drugom promatranom valu (2008.) povećao u odnosu na prvi (1999.), a u zadnjem valu (2018.) njihov se broj vratio na razinu sličnu onoj iz prvog vala. Što se tiče drugog indikatora o promjenama, promatranje zastupljenosti i razmještaja pitanja i varijabli u upitnicima dalo je sliku o razmještaju tematskih blokova u tim upitnicima. Pokazalo se da u sva tri upitnika postoji sedam općih tematskih blokova te da su promjene u opsegu zastupljenosti i u položaju tih blokova bile izraženije u usporedbi 1999. i 2018. godine nego u usporedbi 1999. i 2008. godine. Opisane promjene u prva dva indikatora mogu poslužiti za teorijsko objašnjenje određenih nepravilnosti koje su se javile u varijabilnosti pojavljivanja rezultata *Ne znam* i *Nema odgovora*.

Što se tiče trećeg indikatora, tj. promjene položaja pitanja i varijabli u odnosu na centilne dijelove anketnih upitnika, u zadnjem istraživačkom valu pomicanja su bila izraženija nego u predzadnjem valu (1999. godina je referentna baza). Na kraju, što se tiče četvrtog indikatora, frekventnost sadržajnih promjena u pitanjima i varijablama između prvog i drugog te

prvog i trećeg vala bila je slična, ali tip promjena bio je različit u zadnja dva promatrana vala. Neovisno o tome što se prema trećem i četvrtom indikatoru javljaju sve veće razlike u anketnim upitnicima u istraživanjima EVS-a, pokazalo se da postoji niska razina povezanosti između varijabilnosti pojavljivanja pojedinih rezultata za usporediva pitanja u tri vala i promjena u tim indikatorima.

Iako se kod sva četiri indikatora pokazalo da su se anketni upitnici u određenoj mjeri mijenjali kroz tri vala EVS-a, navedene promjene nisu uvelike narušile usporedivost rezultata u tim valovima. Jedno je od objašnjenja da su se metodologija uzorkovanja i mjerni instrumenti, tj. anketni upitnici, sustavno i kontrolirano mijenjali, kako bi se tijekom tri vala istraživanja dodatno unaprijedile metodološke odrednice istraživanja, a da se pritom ne ugrozi usporedivost rezultata važna za longitudinalna istraživanja. Može se zaključiti i to da nije narušena konzistentnost mjernih instrumenata, tj. anketnih upitnika u istraživanjima, a to ide u prilog tezi da se rezultati dobiveni u istraživanjima EVS-a od 1999. godine do 2018. godine mogu rabiti za nova istraživanja ispitivanja trendova o nekoj od tema obrađenih u tom međunarodnom istraživačkom projektu. Može se smatrati da je studija EVS-a u Hrvatskoj i dalje zadržala karakteristike longitudinalne studije trenda.

Osim *European Values Study*, u Hrvatskoj se provode i druga važna anketiranja longitudinalne naravi. Ovdje se misli prije svega na *European Social Survey (ESS)* i *Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE)*. Kako bismo dodatno potvrdili rezultate naše analize te stekli nove spoznaje o povezanosti promjena u metodologiji i mogućnosti usporedbe rezultata pojedinih istraživačkih valova, bilo bi korisno jednaku analizu provesti i na drugim longitudinalnim anketnim istraživanjima koja se provode u Hrvatskoj. Istraživanje iz ovog rada bilo bi dobro provesti i na međunarodnoj razini na mjernim instrumentima drugih zemalja koje su sudjelovale u EVS-u, pa dobivene rezultate usporediti, jer se rezultati iz EVS-a uspoređuju na vremenskoj i prostornoj dimenziji. Na kraju, rezultati tog i sličnih istraživanja mogu poslužiti kao teorijska i empirijska podloga za stvaranje metodološkog okvira za provjeru valjanosti i pouzdanosti mjernih instrumenata koji će se rabiti u sljedećim istraživačkim valovima EVS-a.

BILJEŠKE

¹ Karakteristike analiziranih mjernih instrumenata opisane su u poglavlju *Promjene u anketnim upitnicima u tri istraživačka vala*.

² Efektivna veličina uzorka željena je veličina uzorka kojom se postiže da se različiti dizajni uzorka mogu promatrati kao jednostavni slučajni uzorci s istim standardnim pogreškama uzorkovanja. Efektivna veličina uzorka računa se tako da se veličina uzorka (n) podijeli s procijenjenim efektom dizajna uzorka (D_{eff}).

³ Učinak dizajna uzorka jest kvantificirana procjena u kojoj mjeri pogreška planiranog uzorka (npr. višestapni uzorak klastera ili grupa) odstupa od pogreške uzorka koja se može očekivati prilikom jednostavnoga slučajnog uzorkovanja.

⁴ Metoda *random walk* (slobodni korak) jest vrsta terenskoga sustavnog uzorkovanja prilikom koje se anketar kreće kroz naselje ili ulicu i uz uvijek isti interval izbora kućanstva bira ono iz kojega će izabrati ispitanika.

⁵ *Sample net* naziv je kojim se u uzorkovanju označuje realizirani uzorak izabran iz određenog okvira uzorkovanja.

⁶ *Sample Gross* naziv je kojim se u uzorkovanju označuje skupina jedinica uzorkovanja izabrana iz populacije na kojoj će se provesti istraživanje. Prethodno popisivanje ispitanika koje se namjerava anketirati važno je radi izračuna stope odbijanja sudjelovanja u istraživanju.

⁷ Prikaz i usporedba dijelova i strukture anketnih upitnika s pomoću centila odabrani su kako bi se dobila usporedivost upitnika kroz tri istraživačka vala s obzirom na različit broj pitanja i varijabli u svakom valu (Grafikon 1). Centili su omogućili da se struktura svakog upitnika standardizira njihovom podjelom na 100 dijelova.

⁸ Postotni bod predstavlja apsolutnu razliku između dva postotka (Dignen, 2000, str. 356). Npr. $x_1 = 5\%$ i $x_2 = 10\%$, što znači da se u x_2 dogodio porast za 5 postotnih bodova u odnosu na x_1 , tj. dogodilo se povećanje za 100 posto.

⁹ Vrste rezultata *Ne znam* i *Nema odgovora* smatraju se posebnom vrstom rezultata u odnosu na ostale odgovore, a osobito su rezultati *Ne znam* predmet mnogih istraživanja (Saris i Gallhofer, 2007, str. 112). Pri kreiranju kategorijalnih varijabli i povezanoga kodnog okvira za te varijable treba uzeti u obzir da bi se u pitanjima trebale nalaziti tri osnovne skupine kategorija: standardne kategorije, koje predstavljaju ponuđene odgovore, kategorija *Ne znam* i kategorija *Nema odgovora* (Oppenheim, 1992, str. 269). Naime, promatranje obrazaca zastupljenosti navedenih vrsta rezultata može se smatrati važnim, jer takvi rezultati mogu poslužiti: (1) kao indikator kvalitete konstrukcije pitanja i kvalitete ljestvica u pitanjima u kojima se ispituju stavovi (Oppenheim, 1992, str. 179), tj. mogu poslužiti kao indikator za otkrivanje problematično konstruiranih pitanja (Brace, 2008, str. 169); i (2) kao indikator loše kvalitete podataka, ako postoji velik udio takvih rezultata (Lavrakas, 2008, str. 208-209), jer prikupljanje točnih i nepristranih odgovora ovisi i o adekvatnosti kodova u pitanju (kodovi za navedene vrste rezultata) (Brace, 2008, str. 13).

¹⁰ Bazni indeksi (1999. = 100)

¹¹ Pomični se prosjek kao metoda uzimao isključivo za grafički prikaz rezultata (Grafikoni 10 i 11), kako bi se dobio jasniji i za tumačenje intuitivniji prikaz rezultata usklađenosti vrste rezultata *Ne znam* i *Nema odgovora*. Svi izračuni s navedenim varijablama rađeni su na realnim podacima bez njihova svodenja na pomične prosjeke.

LITERATURA

Babbie, E. (2013). *The practice of social research*. Wadsworth: Cengage Learning.

Brace, I. (2008). *Questionnaire design: How to plan, structure and write survey material for effective market research*. London: Kogan Page.

Converse, J. M. i Presser, S. (1986). *Survey questions: Handcrafting the standardized questionnaire (Quantitative applications in the social sciences)* (1. izdanje). Thousand Oaks: SAGE Publications.

Dignen, S. (2000). *Longman business English dictionary*. Harlow: Longman.

Dillman, D. A. (2009). Some consequences of survey mode changes in longitudinal surveys. U P. Lynn (Ur.), *Methodology of longitudinal surveys* (str. 127–140). Hoboken: Wiley. <https://doi.org/10.1002/9780470743874.ch8>

Elliot, P. i Hawthorne, G. (2005). Imputing missing repeated measures data: How should we proceed? *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 39(7), 575–582. <https://doi.org/10.1080/j.1440-1614.2005.01629.x>

European Values Study (n. d.). *Methods and Sample – Survey 1999*. Dostupno na <https://europeanvaluesstudy.eu/methodology-data-documentation/previous-surveys-1981-2008/survey-1999/methods-and-sample-survey-1999/>

Faes, C., Molenberghs, G., Aerts, M., Verbeke, G. i Kenward, M. G. (2009). The effective sample size and an alternative small-sample degrees-of-freedom method. *The American Statistician*, 63(4), 389–399. <https://doi.org/10.1198/tast.2009.08196>

Gesis (n. d.). *EVS – European Values Study 1999 – Integrated Dataset*. Dostupno na <https://dbk.gesis.org/DBKSearch/SDESC2.asp?no=3811&DB=E>

Lavrakas, P. J. (2008). *Encyclopedia of survey research methods*. Thousand Oaks: SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781412963947>

Lebo, M. J. i Weber, C. (2015). An effective approach to the repeated cross-sectional design. *American Journal of Political Science*, 59(1), 242–258. <https://doi.org/10.1111/ajps.12095>

Lenth, R. (2001). Some practical guidelines for effective sample size determination. *The American Statistician*, 55(3), 187–193. <https://doi.org/10.1198/000313001317098149>

Lockwood, J. R., McCaffrey, D. F., Setodji, C. M. i Elliott, M. N. (2011). Smoothing across time in repeated cross-sectional data. *Statistics in Medicine*, 30(5), 584–594. <https://doi.org/10.1002/sim.3897>

Lynn, P. (2009). Methods for longitudinal surveys. U P. Lynn (Ur.), *Methodology of longitudinal surveys* (str. 1–19). Hoboken: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9780470743874.ch1>

Menard, S. (Ur.) (2007). *Handbook of longitudinal research: Design, measurement, and analysis*. Amsterdam: Elsevier.

Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Oppenheim, A. N. (1992). *Questionnaire design, interviewing, and attitude measurement* (2. izdanje). London: Pinter Publishers.

Ployhart, R. E. i Vandenberg, R. J. (2009). Longitudinal research: The theory, design, and analysis of change. *Journal of Management*, 36(1), 94–120. <https://doi.org/10.1177/0149206309352110>

Rimac, I., Zorec, L. i Ogresta, J. (2009). Analiza determinanti odaziva u anketnom istraživanju Europske studije vrijednosti. *Društvena istraživanja*, 19(1-2), 47–67. Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/52188>

Ručević, S. (2008). Metodološki postupci i izazovi primjene samoiskaziva i longitudinalnih nacрта u istraživanjima razvoja delikventnog ponašanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(3), 421–443.

Ruspini, E. (2002). *An introduction to longitudinal research*. Abingdon: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203167229>

Saris, W. E. i Gallhofer, I. N. (2007). *Design, evaluation, and analysis of questionnaires for survey research*. Hoboken: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9780470165195>

Taris, T. W. (2000). *A primer in longitudinal data analysis*. Thousand Oaks: SAGE Publication Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781849208512>

VanderStoep, S. W. i Johnson, D. D. (2008). *Research methods for everyday life: Blending qualitative and quantitative approaches*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Methodological Framework for the European Values Study Surveys on the Case of Croatia

Josip JEŽOVITA, Ivan BALABANIĆ, Mateja PLENKOVIĆ
Catholic University of Croatia, Zagreb

Longitudinal research is designed to gain observations on a particular phenomenon over a longer period of time. An example of longitudinal research, more precisely trend study, is the European Values Study project that has been running at nine-year intervals since 1981. Croatia participated in the last three research waves (in 1999, 2008, and 2018). This paper analyses the comparability of the surveys conducted in Croatia within the framework of this project in relation to: (1) applied sampling methodology, and (2) changes in the research tool used (questionnaire). The analysis showed an (1) increasing complexity of the sampling methodology in research waves; (2) a high level of correlation between results in the three research waves, which points to the possibility of comparing the trends of the research waves and (3) the analysis pointed to a low level of correlation between the existence of trends in the results and changes in research instruments. Based on the above, it can be concluded that EVS research in Croatia still has characteristics of a trend study irrespective of changes in the research tool.

Keywords: longitudinal research, comparability of results, European Values Study

Međunarodna licenca / International License:
Imenovanje-Nekomercijalno/ Attribution-NonCommercial